

NAGY DEZSŐ

**EGY SZÜLETŐ NAGYVÁROS LAKOSSÁGÁNAK
FOGLALKOZÁSI MEGOSZLÁSA
A PESTI 1841/42. ÉVI ADÓLAJSTROM ALAPJÁN**

Kutatásaim során egy érdekes dokumentum került a kezembe egy közgyűjteményben: Pest szabad királyi főváros 1841/42. évi adókönyve,¹ melynek vizsgálata számos érdekes jelenség továbbgondolására készítetett. Ez évből igen kevés dokumentum maradt fenn, s ha van is belőlük, azok a levéltárak mélyén várják megszólaltatásukat.

E korszakban még nem voltak hivatalosan vezetett statisztikák; Fényes Elek munkái is inkább becslésen, mint szakszerű felmérésen alapultak. A hivatalos statisztikai adat-szolgáltatást, s eredményeit, csak 1870-től ismerjük.²

Az 1841/42. év egyik jelzőköve annak a folyamatnak, amelyet a történelem úgy értékel, mint a feudalizmus válságának tetőfokát és a polgári átalakulás előkészítését: ez a folyamat 1848-ig, a szabadságharc kezdetéig tartott. Lényegét úgy lehetne összefoglalni, hogy az adott időszakban a tőkés ipar lassú térhódítása jele volt a feudális ipari termelés elégtelenségének, s az ipar területén elmélyítette a feudális rend válságát. Létrejött a piacok területi tágulása, amellyel párhuzamosan Pest a legfőbb ipari központtá vált.

A céhbeli iparosok és kereskedők a meginduló tőkés fejlődés ellenében szívesen védtek az ipar feudális szerkezetét; a céhes mesterek a munkaidő hosszabbításával, bércsök-kentéssel, vagy az ellátás minőségének lerontásával igyekeztek legényeikre áthárítani az osztrák és a hazai tőkés ipar versenyének következményeit. Még sanyarúbb életkörülmények között vergődtek az üzemek segéd munkásai és a csak alkalmi keresethez jutó napszámostömegek, — amelyekről szintén szó esett az adórajstromban, — akiket még formálisan sem védtek a céhszabályzatok a korlátlan kizsákmányolás ellen.

E sokszínű, tanulatlan, tapasztalatlan, szervezetlen előproletariátus nem volt tisztában azzal, hogy nyomora jórészt a feudális rend uralmából fakad, s többségük azt sem tudta, hogy mi a haladás útja. A korabeli céhlegények kérvény- és sztrájkharcai csak a mesterek személyes zsarnoksága ellen irányultak; a céhszabályzatok szétrombolását nem igényelték, hiszen többségük előtt az önálló mesterré válás ábrándja lebegett.³

Pest városa az 1838-as árvíz utáni években

Az egymásnak ellentmondó statisztikai adatok nem teszik lehetővé, hogy a lakosság tényleges számát megállapíthassuk. Azonban Pest joggal tartható igényt az ország legnagyobb lélekszámú városának címére. A lélekszámbeli eltolódások a vizsgálandó 1841/42. évben minden bizonnyal a nagy árvíz pusztításaival hozhatók összefüggésbe. Trattner János, az árvíz idejére kirendelt királyi biztos azt írja beszámolójában az árvíz pesti pusztításairól, hogy a „nyereségre, könnyű szerzésre beállított korszellem Pesten igen hitvány alapokra épített házakkal számolt: azért a házak alapjai nemigen mélyen ásattak, a legrendetlenebb és legrosszabb kövekből, és közönségesen csak inasok által rakattak össze, s az összerakott kövek hézagai tégladarabokkal töltenek be (. . .) És illy épületek tartják több emelet súlyát, főképpen midőn újabb időkben a földalatti üregeket is mindjobban igyekeznek használni, s azért az épületeket egészen alá ássák, csak hogy sok bért behozó pincéket és raktárakat készíthessenek, úgy hogy az alapfalak egészen szabadon állanak, elegendő visszatartás nélkül (. . .) és így történt, hogy Pesten sok épületet találunk, mellyek szép gyümölcshez hasonlíthatók, melly belől férges . . .”⁴

Az árvíz után rövidesen megjelent a pesti tanács hirdetménye a megrongálódott lakóházak helyreállításáról, majd 1839-ben közreadták Pest város építési szabályzatát, amelyben meghatározták a biztonságos és esztétikus városkép követelményeit.

A korabeli szerzők és statisztikák igen eltérő népességszámot közölnek Pestről a jelzett évekből: a szóródás 50 000–66 000 között mozog.⁵ Tonelli összehasonlító adatokat közöl a többi magyar városról, az 1840-es népszámlálásra hivatkozva.⁶

A sok egymásnak ellentmondó forrást összevetve elmondhatjuk, hogy a vizsgált időpontban Pestnek mintegy 60–70 000 lakosa lehetett; a város élénk kereskedelmi gócpont volt, erős céhes, s a városon kívül aránylag széles körzetnek dolgozó kézművesiparral, s a fejlődési periódus végén a gépi nagyipar első üzemei is létrejöttek.

Hunfalvy János jeles munkájában arról számol be, hogy a város az árvíz után rövid időre teljesen újjáépült, még szebben, mint azelőtt volt.⁷

Fényes Elek szerint a királyi városok közül Pestnek van a legtöbb kézművese.⁸ Horváth Mihály az 1970 kézművesen kívül beszámol a működő gyárakról is.⁹

1840-ben meghozták a gyáripari törvényt, melynek nagy vívmánya volt a gyermekmunka szabályozása. E törvény szétverte a céhkorlátokat, s igyekezett védelmet nyújtani a dolgozóknak, amelyre nagy szükség volt, mert a női és gyermekmunka vonatkozásában visszaélések történtek.

A meginduló hatalmas tőkebefektetések nem lehettek meg tőkeerős pénzintézetek nélkül, melyek a hiteleket folyósították s részben az iparszervezést is elvégezték: ennek jegyében jött létre 1841-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Mindezek a törekvések erős agitatív szócsövet kaptak a Kossuth Lajos szerkesztette Pesti Hírlapban, amely szintén 1841-ben indult.

Említést kell tenni a *pesti vásárokról*, amelyek centrumában állottak az adóljstromban feltüntetett kézművesek és kereskedők tevékenységének. Évente négyszer tartották eme vásárokat, hatalmas tömegek részvételével. Ezeken felvonult a közeli és távoli környék, de mondhatjuk, az ország minden tájegysége megjelent rajtuk portékáival.¹⁰ E vásá-

rok társadalmi jelentősége is számottevő volt, hiszen valóságos népünnepélyekké alakultak: vásári szórakoztatók, mutattványosok sokasága, bábszínház, cirkusz, állatseregletek, állatheccek, panorámák, panoptikumok, vízenjárók, gyorsfutók, tűzijátékok s egyéb vásári furcsaságok szórakoztatták az álmélkodó tömeget.

Később a hetivásárokat fokozatosan az épülő vásárcsarnokokba szorították, s az országos vásárok feladatait a szervezettebb belkereskedelmi vállalatok és vállalkozók vették át.

Ezekben az években számos külföldi utazó járt hazánkban és Pest-Budán is. Érzékeltes, hiteles leírásokban örököztették meg élményeiket: John Paget, Miss Pardoe, Thouvenal francia külügyminiszter és Andersen, dán meseíró beszámolója közül, ez utóbbi emlékeiből idézünk néhány sort:

„Micsoda kilátás! De hogyan is lehetne ezt szavakkal lefesteni? Hogy volna érzékelhető a napfény, amely beragyogja a szemünk elé táruló látványt (. . .) Milyen élet és milyen szorgalmasság! Magyar gavallérok, kereskedők, görögök, zsidók, katonák és parasztok csak úgy tolonganak. Éppen *Medárd napi vásár* van (. . .) A partra lépünk, vendéglőt keresünk. A vendéglő tágas és szép, de szemérmetlenül drága. Vásár idején nincsenek itt megszabott árak (. . .) Már nyomát se látni a nagy árvíznek, minden ház újra felépült, sőt újabb és szebb lett minden . . .”¹¹

Íme, így mutatkozott meg a születő nagyváros külső képe a nagy dán meseírónak.

Pesten ekkor igen kevert volt a népesség, inkább egy Bécsset majmoló provinciális német városnak lehetett volna mondani. De az előrelépés, a jövő szellője csak betört a város szűk utcáskái közé és a kiváltságaikat féltékenyen őrizgető pesti német patríciosok sem akadályozhatták meg városunk előbbre lépést, amely 30 év múltán az ország fővárosává tette. Ezt az előrelépést jelzi a pesti tanács határozata a magyar nyelv bevezetéséről: 1840. augusztus 22-én.¹²

Milyen volt az élet Pesten az 1840-es évek elején?

A belső városrészekben sok utca kövezett volt, de a külön gyalogjárók csak ekkor kezdtek épülni. A külvárosokban sok volt a kövezetlen utca. Egyes utcákat már tűrhetően világítottak, de holdtölte előtt és után öt nappal nem gyújtották meg a lámpákat. Ezért a tisztaság, ha elmaradtak otthonról, lámpásokat vittek magukkal. Sok kívánnivalót hagyott hátra az utcák tisztán tartása, s a tereké is. Ekkor még Pestnek vízvezetéke nem volt, így számos háznak saját kútja adta a vizet. A Belvárosban mindmáig megtalálhatók e kutak és kútszobrok. Az utcákon lajtos szekerek jártak, hangos szóval kínálgatták róluk a Duna-vizet. Az itt lakók a legnagyobb istencsapásának a port és sarat tartották. Ha a Rákos vagy a Gubacs-pusztá homokja felkerekedett, nem volt ellene védekezés: behatolt a Belváros korzójára s a lakásokba is.

Az *udvarokban*, ahol mindenféle mesteremberek dolgoztak, istállókat is találhattunk, melyek körül orrfacsaró szagok terjengtek. Az *építészetben* a barokk és empire öröksége, az élet egyéb vonatkozásaiban viszont a biedermeier uralkodott. A középületeket ekkor

kezdték építeni: stílusukban a klasszikus utánérzés mutatkozott. Az udvari kutakra antik isteneket, Diána szobrokat, vizet okádó delfineket, s egyéb állatfigurákat állítottak.

A lakások berendezése: az empire és biedermeier bútorok az uralkodók; kényelmes karosszékek, zenélő órák, transzparens lámpaernyők, csatába induló hősöket, sebesülten visszatérő harcost ábrázoló érzelmes képek, nagy becsben tartott virágos porcelánkészletek; a kredenceken felsorakoztatott díszpoharak, selyemkötéses díszalbumok, almanachok, polgári erényeket dicsőítő jelmondatok, romantikát lehelő berendezések káosza látható.

A viselet is ennek megfelelően alakult. A jobb társasághoz tartozók a bécsi divatot követték, esetleg „kismagyart” viseltek. A felső osztályok férfitagjai Londont utánozták. Az iparosok, akiket ezért az egykori lapok dicsérnek, nem tágítanak a „zsinóros ruha és a magyar szabású csizma viseletétől.” A polgárság asszonyai a párizsi divatra esküdtek.¹³

E vázlatos körkép megrajzolása után, amely némiképp érzékelteti az emelkedni vágyó, szűk köréből kitörni akaró, a társadalmi-gazdasági-politikai hajtóerők következtében a nagyvárosi szintre igényt tartó Pest mindennapi életét, rátérek az eredeti forrásként bemutatandó pesti adólajstrom ismertetésére.

Az 1841/42. évi pesti adólajstrom anyaga

I. rész. Házadók

Pest városa ekkor 5 kerületre volt felosztva. A kerületek mögött, melyek korábban városfallal voltak körülvéve, városi haszonbérleti földek, legelők, puszták, magánhasználatú földek voltak. Kelet felé a határ: Cinkota–Keresztúr; nyugatra a Duna; dél felé: Soroksár, Gubacs-pusztá, Csepel-sziget; észak felé: Újpest, Palota, Fót és a káposztásmegyeri pusztá.¹⁴

Az adólajstrom első része a városrészek sorrendjében hozza a telek és háztulajdonosok vezetékneveit, utca és térszámukat, s az általuk fizetendő adókat. Ezek az adatok mintegy 200 lapot töltenek meg, s így a hatalmas terjedelem miatt le kell mondanunk részletes közlésükről. Egy későbbi dolgozatban térünk ki bemutatásukra. Jelen dolgozatban a lényegesebb adatokat ismertetjük: az adott kerület legnagyobb adófizetőit, s a korabeli utca- és térneveket, melyeknél megszívlelendő tanulság, hogy az utcanevek túlnyomó többsége napjainkig fennmaradt, bizonyítva a városvezetés hagyományokhoz való ragaszkodását. 1945 után viszont számos utcát „átkereszteltek”. Figyelemre méltó, hogy a mintegy kétszáz korabeli utcából, csak egy személyről elnevezett utca volt: a báró Sándor utca (később Főherceg-Sándor: ma Bródy Sándor utca). Minden városrész adójának kivétele után lezárásként Pest város kisebb pecsétje látható vörös pecsétviaszban, majd 5 aláírás következik: két tanácsnok, egy írnök, egy írnöksegéd s egy senior. A dátum Pesten, October 13-án, 1841 (2–44 lap).

I. Belváros – Innerstadt

Az adólajstrom szerint 679 ház állott a kerületben, 56 utca és tér mentén. Összesen befizetendő adójuk 11 138 Ft volt. Ekkortájt az egykori városfalakat lebontották. „A hatvani kapu, hol jelenleg a hatvani utcában az Elefánthoz címzett ház áll, már emlékezetünk idején bontott szét.”¹⁵

A Belváros legnagyobb adófizetői: Kemitzer, 212 Ft; gr. Károlyi, 201; Gr. Keglevich, 170; Prof. Nákó, 164; Takáts, 132; Horváth, 117; Pamperl, 111; Páhlen, 111; Károlyi 115 Ft.

A Belváros utcanevei az adólajstrom sorrendjében: Piac, Kötő, Váczi, Régi posta, Dunasor, Kéz, Kishíd, Nagyhíd, Molnár, Plébánia, Rózsa, Duna, Kéményseprő, Kalap, Apátza, Sóház, Lipót, Sebestyén, Lakatos, Borz, Rázt, Szarka, Zöldfa, Városháza, Kígyó, Hímező, Boglya, Mész, Lövész, Kép, Szénapiac, Egyetem, Hajós, Uri, Horog, Gránátos, Hatvani, Szép, Zöldkert, Czukor, Kecskeméti, Magyar, Országút, Újvilág, Vármegye, Sarkantyús, Rostély, Sütő, Híd, Serviták piaca.

II. Lipótváros – Leopoldstadt

(47–75 lap). „II. József korában kezdett épülni, rendesen kimért utcái, s Európa építészeti ízlése szerinti házai tekintetében a Belvárost túlhaladja.”¹⁶

Házainak száma 464 volt. 9889 Ft adót fizettek összesen. A lajstrom 24 utcanevet őrzött meg.

Legnagyobb adófizetők: Ullman, 251; Sina, 251; Janich, 239; Muslay, 235; Ürményi, 141; Stelmen, 117; Almásy, 112; Cziráky, 112; Ürményi, 110; Panajat, 100 Ft.

Utcanevek: Dorottya, Dunasor, Mázsa, Szarka, Veréb, Gyöngy, Varjú, Hód, Béla, Nagyhíd, Bálvány, Újpiac, Bétsi, Újépületpiac, Háromkorona, Templompiac, Főút, Sár, Holdvilág, Gyapjú, Vátzi út, Váci töltés, Vadász utca.

III. Teréz-város – Theresienstadt

(83–161 lap). „Rendes utcák és szép épületekkel dicsekszik, s leginkább zsidók lakhelyéül szolgál.”¹⁷ 1465 ház állott a városrészben, 43 utcában, s 8236 Ft adót fizettek.

Legnagyobb adófizetők: B. Orczy, 206 Ft; B. Orczy, 140; Volensky, 175; Majtényi, 168; Kolb, 136; Jakabfy, 89; Staffenberger, 32 Ft.

Utcanevek: Országút, Kerepesi út, Gábler, Szövetséges, Erdősor, Fűzfa, Kertész, Akácza, Mező, Nyár, Diófa, Aréna, Kereszt, Dob, Síp, Dohány, Hársfa, Valero, Kismező, Nagymező, Király, Kiskereszt, Feketesas, Rumbach, Kétszív, Aradi, Szekfű, Rózsa, Bárány, Gyár, Dávid, Öreg, Mozsár, Kőműves, Kéménysperő, Háromszív, Hajós, Kiskezeg, Új, Lázár, Rétek, Laudon, Szerecseny utcák (több házhelyhez, tulajdonosa neve után odaírták, hogy házhelye utcának alkalmaztatott).

IV. Józsefváros – Jozefstadt

(233–320 lap) „Pest külvárosai közül a legrégebb, szinte díszes épületekkel.”¹⁸ 1536 ház állott, 45 utcában, utánuk 2541 Ft adót fizettek.

Legnagyobb adófizetők: Frölich, 9.20 Ft; Farkas, 9.57; Almásy, 9.59; Molnár, 9.57; Schwartz, 8; Mayer, 7.12 Ft. — Az összes többi kivetés 1–6 Ft között szóródott.

Utcanévek: Szénapiac, Üllői út, Nap, Futó, Serfőző, Türedelem, Zsák, Sütő, Romlandó, Tömő, Óriás, Gólya, Vasmacska, Éliás, Ludoviceum, Franczstadti, Sárkány, Stáció, Rigó, Szűz, Liszt, Koszorú, Szőlőhegy, Tavaszmező, József, Pacsirta, Őszi, *báró Sándor* (az egyetlen személynévről elnevezett utca Pesten, 1841-ben). Geyza, Salétrom, Németh, Fiaker, Víg, Conti, Kender, Fuvaros, Föveny, Ispotály, Vas, Országút, Stadtgut utcák.

V. Ferencváros – Franzstadt

(173–319 lap) Épületekben ez volt a legszegényebb kerület. Lakóira jellemző volt, hogy valamennyi szabad terén szentek szobrait helyezték el, s a terek e szentektől nyerték nevüket. A városrészben 719 ház állott, 25 utca mentén, adókiivetésük summája 1652 Ft volt.

Legnagyobb adófizetők: Faith, 50 Ft; Fuiész, 50 Ft. A többi háztulajdonos átlagban 1–6 Ft között fizetett.

Utcanévek: István, Dunasor, Csillag, Hárompipa, Mészáros, Kétnyúl, Soroksári út, Fő, Tehén, Üllői, Sarok, Köztelek, Malom, Liliom, Viola, Virág, Temető, Ferenc, Baba, Angyal, Szarka, Flórián, Gyep és Remete utcák.

Az adólajstrom másik részében az „*Adói felosztása a foglalatosságoknak*” c. fejezet található. Előbb németül, gót betűkkel írva, lúdtollal, s így alig olvasható (321–336 lap); majd magyarul–németül felsorolva (345–362 lap). Ebben a részben külön felsorolva és kivetítve az izraelita iparosok és kereskedők. Ezt a fejezetet teljes egészében közöljük. A csoportosítás elkerülhetetlen volt, miután a magyar „foglalatosságokat” is a német mesterségnevek alfabetikumuma után írták le, így az teljes összevisszaságot jelentett, s áttekinthetetlen volt. Az adatok alapján, mintegy 380 foglalkozást tudunk meghatározni, s a felsoroltak egybevéve 9332 főt tesznek ki: tehát az összlakosságnak 1/6-át, a keresőképes lakosságnak 1/2-ét. A keresztyenyekre és izraelitákra kivetett adók alapján megállapíthatjuk, hogy fele-fele arányban fizettek; s a mesterek és kereskedők között is nagyjában ez volt az arány. A kivetett adók főösszege, amelyet 1841. X. 13-án foglaltak össze az adólajstromban és az 1842. évre szóló, így summázódik: keresztyeny iparosok és kereskedők: 10 456 Ft; az izraelita kereskedők és iparosok 11 600 Ft-ot fizettek. A krajcárok hozzáadásával mindösszesen 22 057 Ft 10 krajcárt.

A *kereskedelem szervezete* könnyen áttekinthető: nagykereskedők, raktárak, tárházak és magazinok; kiskereskedők: összesen 105 féle kereskedelem, 1808 személy.

Az *ipari termelés szervezete*: tényleges kézműipar (az adólajstromban a gyárak és manufaktúrák nem szerepelnek); szolgáltató ipar, fuvarosok, egyebek (pl. kápirok);

az őstermelő foglalkozásokban tevékenykedők, napszámosok. Itt a főösszegek így alakultak: 158 féle foglalkozásban mesterek 2089, mesterlegények 2318 fő, 42 féle szolgáltatásban 313 fő, fuvaros 308, majoros 220, pincemester 7, kapások 56, halászmester 26+16 legény, kertészek 34+47 legény, bérlők 15, művészek 28, képiírók 30, hangász 37.

Míndezek alapján elmondható, hogy Pest joggal tarthatta magát kereskedő és kézműves városnak. (Megjegyzendő, hogy az adóajztromban nem találhatók az értelmiségi foglalkozásokra kivetett adók. Patikáriusokon, sebészeken és kémikusokon kívül nem találunk értelmiségi foglalkozást. Lehet, hogy ez a réteg másmilyen formában rótta le adóját).

Nagykereskedők

Ezek irányították a város kereskedelmét, s tartották a kapcsolatot a bécsi és egyéb külföldi kereskedő házakkal. Tőkeerősek voltak és nagy haszonnal dolgoztak. Korabeli források szerint főként ezt a területet lepték el az új, tőkés rendszer alapján tevékenykedő izraeliták, akik a külföldi hasonló cégektől megfelelő hitelekre számíthattak.

Nagykereskedők, testületbe be nem iktatott – Grosshändler nicht Einreichung 2
adójuk 49 Ft

Bejegyzett nagykereskedő (izr.) – Großhändler Einschreibung 120 adójuk 960 Ft

Kereskedők Testülete – Handelskorporation – 220 – 1760 Ft

Kereskedelmi ügyviselők – Handelsagenten – 4 – 6 Ft

Kereskedői számvetők – Handelsbuchhaltung – 42 – 52,30 Ft

Kereskedőlegény – Handlungsgehilfe – 3 – 2,3 Ft

Árulók (árusok) – Verkäufer – 11 – 9,20 Ft (izr.)

Áruházak – Warenhausen – 11 – 920 Ft

Bőrgyártár – Lederfabrikniederlage (izr.) – 2 – 30 Ft

Bronzportékák raktára – Bronzwaredepot – 1 – 10 Ft

Chemikustár – Chemikerfabrikdepot – 1 – 8 Ft

Czérnagyártár – Zwirnfabrik magazin (izr.) – 1 – 13 Ft

Esernyőgyártár – Regenschirmfabrik magazin (izr.) – 3 – 12 Ft

Gyapjúsportékatár – Wollwarelager – 1 – 16 Ft (izr.)

Házibútorgyártára – Hausmöbelmagazin (izr.) – 1 – 8 Ft

Házibútorkereskedők – Hausmöbelhändler (izr.) – 2 – 16 Ft

Kalapgyártár – Hutfabrikniederlage – 2 – 20 Ft

Kartonáros raktár – Kattunwareneniederlage – 8 – 3200 Ft

Köedény táruk – Steingutwareneniederlage (izr.) – 5 – 46,40 Ft

Lengyártár – Leinfabrikniederlage – 1 – 4 Ft

Magazin – Magazin – 4 – 4 Ft

Papírgyártára – Papierfabrik niederlage – 1 – 7,30 Ft

Pipagyárnoktára – Pfeifenfabrikniederlage – 1 – 7,30 Ft

Posztógyártára – Tuchfabrik niederlage – 1 – 15 Ft

Schal (Sál) gyártár – Schawlfabrikniederlage (izr.) – 1 – 10 Ft
Spódiumpyártár – Spodiumfabrik niederlage (izr. – 2 – 16 Ft
(Csontszén, állati szén – cukorgyártáshoz)
Srófgyártár – Schraubenfabrikniederlage (izr.) 1 – 4 Ft
Szeszgyártár – Spiritusfabrikniederlage (izr.) – 1 – 7 Ft
Tapétagyártára – Tapetenfabrikniederlage – 1 – 4 Ft
Üveggyári raktár – Glasfabrikniederlage – 3 – 40 Ft
Vasgyártár – Eisenfabrikniederlage – 2 – 14 Ft
Vásongyárak raktára – Leinenfabrikniederlage (izr.) – 1 – 15 Ft
Viaszgyertyatár – Wachskerzeniederlage (izr.) – 1 – 3 Ft

Kiskereskedők, árusok

Aczélportéka kereskedő – Stahlwarenhändler (izr.) – 1 – 8 Ft
Ágyiruhaáruló – Bettwäschewerkäufer – 1 – 0,50 Ft
Alkuszok¹⁹ – Mäkler vagy Sensalen – 3 – 3 Ft
Alkuszok – Mäkler vagy Sensalen (izr.) – 76 – 95 Ft
Baromfiárulók²⁰ – Geflügelhändler – 40 – 40 Ft
Borkereskedő – Weinhändler (izr.) – 3 – 6 Ft
Borsóáruló – Erbsenhändler – 4 – 8 Ft
Botkereskedő²¹ – Stockhändler (izr.) – 1 – 2 Ft
Bőrkereskedők – Lederhändler (izr.) – 3 – 30 Ft
Bronzportékakereskedő – Bronzewarehändler – 1 – 1 Ft
Citromkereskedők²² – Zitronenhändler (izr.) – 3 – 3 Ft
Olasz gyümölcs vagy citromárus – Italienfruchtverkäufer – 2 – 6 Ft
Darakásakereskedők²³ – Griessbreihändler (izr.) – 17 – 51 Ft
Dohánykereskedők²⁴ – Tabakhändler – 49 – 200 Ft
Ecetgyár és áruda – Essigfabrik – 1 – 8 Ft
Edénykereskedők²⁵ – Haushaltungsgeschirr Händler – 5 – 30 Ft
Építőfakereskedők²⁶ – Bauerholzhändler – 23 – 140 Ft
Erdélyiportékakereskedők – Siebenbürgischewarenhändler (izr.) – 2 – 6 Ft
Faárulók – Holzmaterialverkäufer – 9 – 13,30 Ft
Fehéruhaárulók²⁷ – Weisswarehändler (izr.) – 13 – 17,20 Ft
Fűrészkereskedők – Sägehändler – 2 – 5 Ft
Galambáruló – Taubenhändler – 1 – 1 Ft
Gyékényáruló – Flechtwarehändler – 3 – 6 Ft
Hagymaárulók – Zwiebelnhändler (izr.) – 4 – 3,20 Ft
Házalók²⁸ – Hausierer – (Handelsmann) – 2 – 2 Ft
Házalók (Hausierer (Handelsmann) (izr.) – 159 – 238,30 Ft
Húskereskedők²⁹ – Fleischhändler – 55 – 82,30 Ft
Illatos kenőcskereskedők – Parfumeurs – 3 – 6 Ft
Írósvajárulók – Butterhändler – 3 – 2,30 Ft

Jászóportékakereskedő – Spielwareverkäufer – 1 – 10 Ft
 Kalapkereskedők³⁰ – Huthändler – 10 – 70 Ft
 Káposztakereskedők – Krauthändler – 20 – 26,80 Ft
 Kávéárulók – Kaffeverkäufer – 27 – 54 Ft
 Kávépótléktár – Kaffezusatzniederlage – 2 – 2,40 Ft
 Kenderkereskedők³¹ – Haufhändler – 2 – 10 Ft
 Késárusok³² – Messerwareverkäufer (izr.) – 55 – 73,20 Ft
 Kesztyűárus – Handschuchverkäufer – 1 – 4 Ft
 Kiskereskedők – Kleinhändler – 55 – 82,30 Ft
 Kofák³³ – Hökerin, Fratschlerin (izr.) – 78 – 65 Ft
 Kordoványkereskedők³⁴ – Cordovánhändler 9 – 66 Ft
 Könyvárulók³⁵ – Buchhändler – 1 – 0,50 Ft
 Könyvárusok – Buchhändler – 8 – 53 Ft
 Könyvárus – Buchhändler (izr.) – 3 – 6 Ft
 Kőszénkereskedők – Steinkohlenhändler (izr.) – 2 – 8 Ft
 Lenkereskedő – Linnenhändler – 2 – 8 Ft
 Lisztáruló – Mehlverkäufer – 17 – 64 Ft (izr.)
 Lisztkereskedő – Mehlhändler (izr.) – 10 – 30 Ft
 Lókereskedő – Pferdehändler – 6 – 20 Ft
 Lókereskedő – Pferdehändler (izr.) – 3 – 9 Ft
 Magkereskedők – Samenhändler (izr.) – 2 – 10 Ft
 Malomtulajdonos – Mühlenbesitzer (izr.) – 7 – 24,30 Ft
 Mandolettaárus (mandula) – Mandelverkäufer (izr.) – 1 – 0,50 Ft
 Márványkövel kereskedők – Marmorsteinhändler (izr.) – 3 – 9 Ft
 Mészkereskedő – Walkhändler – 1 – 1,30 Ft
 Műv-árusok – Kunsthändler – 4 – 20 Ft
 Órakereskedők – Uhrenhändler (izr.) 2 – 2 Ft
 Patzalos³⁶ – Kaldaunenhändler – 2 – 10 Ft
 Patikáriusok³⁷ – Apotheker – 10 – 160 Ft
 Pénzváltó – Geldwechsler (izr.) – 1 – 9 Ft
 Piócaárulók³⁸ – Bluttegerverkäufer – 2 – 1,40 Ft
 Pipaárulók³⁹ – Pfeiffenhändler – 6 – 8 Ft
 Pipa és dohányárulók – Pfeiffen und Tabakerhändler (izr.) 4 – 13,20 Ft.
 Posztóportékakereskedők⁴⁰ – Tuchhändler (izr.) – 41 – 82 Ft
 Posztóportéka eladók – Tuchverkäufer (izr.) – 32 – 32 Ft
 Rákárulók⁴¹ – Krebsverkäufer – 1 – 1 Ft
 Serárusok – Bierverkäufer – 3 – 6 Ft
 Sertvéskereskedők – Schweinhändler – 18 – 112 Ft
 Szalagkereskedők – Bandhändler – 35 – 120 Ft
 Szatócsok⁴² – Greiller – 280 – 840 Ft
 Szatócsok – Greiller (izr.) – 13 – 26 Ft
 Szekérkenőcszíruló – Wagenschmiereverkäufer (izr.) – 1 – 0,50 Ft
 Szénakereskedők – Heuhändler – 4 – 8 Ft

Szerszámkereskedők – Werkzeughändler (izr.) – 6 – 18 Ft
 Szoknyaárulók – Rockverkäufer – 2 – 1,40 Ft
 Szőrösportéka kereskedők – Haarwarenhändler (izr.) – 7 – 56 Ft
 Tapétakereskedő – Tapetenwarenhändler – 1 – 6,40 Ft
 Termesztményi kereskedő – Produktenhändler (izr.) – 32 – 224 Ft
 Tiroliportéka kereskedő – Tirolerwarenhändler – 2 – 2 Ft
 Tojásárulók – Eierverkäufer – 2 – 1,4 Ft
 Törökfonal kereskedő – Türkischgarnhändler – 1 – 6 Ft
 Tükörkereskedők – Spiegelhändler (izr.) – 2 – 12 Ft
 Tűzellőfakereskedők – Brennholzhändler – 6 – 48 Ft
 Üvegkereskedők – Glasshändler – 5 – 35 Ft
 Vadkereskedők – Wildbrethändler (izr.) 2 – 8 Ft
 Vásárosok – Marktgänger (izr.) – 8 – 16 Ft
 Vászonerkereskedők (be nem jegyzett) – Leinwandhändler (izr.) – 10 – 40 Ft
 Virágáruló – Blumenverkäuferin – 1 – 8 Ft
 Zabkereskedő – Haferhändler – 20 – 80 Ft
 Zöldségáruló – Grünzeughändler – 25 – 20,50 Ft
 Zsibárosok – Trödler – 4 – 6 Ft
 Zsibárosok és kiskereskedők – Trödler und Kleinhändler (izr.) – 108 – 216 Ft
 Zsíráruló – Fettverkäufer (izr.) – 3 – 3 Ft

A felsorolt, száznál is több féle kereskedő szolgálta s elégtette ki a fejlődésben levő Pest lakosságának különféle igényeit. S ha voltak, akik mégsem találtak kedvükre való árut, meghozathatták azt: Bécsből, Pozsonyból, Kassáról, Erdélyből és bárhonnán Európából. Igazi nagy választékot azonban az említett négy országos vásár idején találtak Pest városának különböző nemzetiségű és ízlésű lakosai.

Kézműipar

Átszemesterek⁴³ – Zimmermeister (izr.) – 8 – 130 Ft
 Átslegények – Zimmergeselle (izr.) – 210 – 175 Ft
 Atzéliművesek – Stahlmacher – 3 – 4 Ft
 Arany és ezüstművesek és óratsinálók – Gold und Silberarbeiter und Uhrgehausmacher
 36 – 10 Ft + 20 legény – 16,40 Ft
 Aranyfonyók – Goldspinner – 1 – 1 Ft
 Aranyhílmző – Goldsticker – 1 – 2 Ft
 Aranylapító – Goldschlager – 2 – 6 Ft
 Aranyozók – Vergolder (izr.) – 9 – 18 Ft
 Asztalosmesterek – Tischlermeister – 10 – 270 Ft + 300 legény – 250 Ft
 Asztalos – Tischler (izr.) – 1 – 3 Ft
 Bádogosok – Klempner – 13 – 22 Ft + 1 legény – 0,50 Ft

Betűöntők – Schriftgiesser (izr.) – 3 – 6 Ft
 Bognár – Wagnermeister (izr.) – 14 – 56 Ft + 5 legény – 4,30 Ft
 Bőrfestő – Lederfärber – 2 – 3 Ft
 Bőrfestő – Lederfärber (izr.) – 2 – 1,40 Ft
 Chemikusok – Chemiker – 2 – 14 Ft
 Cigarettcsinálók – Zigarettmacher – 5 – 5 Ft
 Címerfaragó – Wappenhauer – 1 – 1,60 Ft
 Címerpingálók – Wappenmaler (izr.) – 1 – 1,30 Ft
 Czipősök – Schumachermeister (izr.) – 226 – 400 Ft + 520 legény – 433,20 Ft
 Cottongyár (harisnyagyár) – Cottonfabrik – 2 – 40 Ft
 Czukorfőző – Zuckersiederei (izr.) – 7 – 5,50 Ft
 Czukorgyár – Zuckerraffinerie (izr.) – 1 – 26 Ft
 Czukrász – Zuckerbäcker (izr.) – 14 – 70 Ft
 Csatósok (csatlár, csatkészítő) – Schnallenmacher (izr.) – 1 – 1,20 Ft
 Csavarkészítők – Schraubenmacher – 3 – 3 Ft
 Cserepezők és kőrákók – Ziegfelder und Steindecker (izr.) – 10 – 8,20 Ft
 Csigadrótcsinálók – Windendrachtmacher – 5 – 5 Ft
 Csizmadiamesterek – Stiefmachermeister – 100 – 150 Ft + 12 legény – 10 Ft
 Csizmadiakenőcs (készítő) – Salbenmacher (izr.) – 3 – 3 Ft
 Csokoládékészítők – Chocolademacher – 3 – 10 Ft
 Dobozkészítő[S]Katulyások – Schachtelmacher – 6 – 6 Ft
 Dohánygyárosok – Tabakfabriker – 4 – 30 Ft
 Dohánymetszők – Tabakschneider – 11 – 9,10 Ft
 Eczetfőzők és Pálinkaégetők – Essigsieder und Brantweinbrenner – 33 – 118 Ft
 Élesztőszíjcsinálók – Schleifenriemenmacher – 1 – 1,50 Ft
 Ékesfényítő(?) – Lukirmacher (izr.) – 15 – 30 Ft
 Enyvfőző – Leimsieder (izr.) – 4 – 16 Ft
 Érczborítók⁴⁴ – Plattieren – 5 – 7,30 Ft
 Esernyőkészítők – Regenschirmmacher – 3 – 6 Ft
 Esernyőkészítő – Regenschirmmacher (izr.) – 1 – 3 Ft
 Esztergályosmester – Drechslermeister – 11 – 18 Ft + 4 legény – 3,20 Ft
 Ezüstműves – Silberarbeiter (izr.) – 3 – 6 Ft
 Faborítékmetsző – Fournierschneider – 2 – 8 Ft
 Factor – Factor (művezető) – 1 – 1 Ft
 Fátyolcsinálók – Schleiermacher (izr.) – 1 – 6 Ft
 Fazekasmesterek – Hafnermeister – 10 – 35 Ft + 17 legény – 14,10 Ft
 Fehérőöntők – Zinngiesser (izr.) 7 – 9,20 Ft
 Fejérsütők – Weissbäcker – 44 – 264 Ft + 6 legény – 5 Ft
 Feketekenyérsütők – Schwarzenbäcker – 44 – 110 Ft
 Fésűsök – Kammacher – 14 – 26 Ft
 Fésűgyár – Kammmfabrik – 1 – 8 Ft
 Figuratsinálók⁴⁵ – Figurenmacher – 3 – 2,30 Ft
 Formaöntő – Formgiesser (izr.) – 1 – 1,20 Ft

Fővigyázók (felvigyázók) – Aufsichtführer – 6 – 5 Ft
 Furótsinálók – Bohrenmacher – 2 – 2,20 Ft
 Gallérkészítő – Cravattmacher – 3 – 3 Ft
 Gombcsinálók – Knopfmachermeister – 6 – 6 Ft
 Gombkötők – Schnurmacher (izr.) – 14 – 20 Ft + 1 legény – 0,50 Ft
 Gyap(jú)készítők – Wollemacher (izr.) – 16 – 32 Ft
 Harangöntők – Glockengiesser – 3 – 16 Ft
 Harisnyakötők és szövők – Strumpfsticker und Strumpfwirker (izr.) – 5 – 5 Ft
 Hentesek – Fleischhauer (izr.) – 74 – 148 Ft
 Hengermalom – Walzmühle (izr.) – 1 – 50 Ft
 Hustsinálók – Saitenmacher – 8 – 16 Ft + 8 legény – 6,40 Ft
 Hustsinálók – Saitenmacher (izr.) – 2 – 5,20
 Irhások – Weissgärber (izr.) – 2 – 5,20 Ft + 2 legény 1,40 Ft
 Iróónkészítő – Bleistiftmacher – 1 – 1,20 Ft
 Kádármester – Bindermeister – 37 – 111 Ft + 58 legény 48,20 Ft
 Kalaposmesterek – Hutmachermeister – 17 – 40 Ft + 13 legény⁴⁶ – 10,50 Ft
 Kalátssütők – Kuchenbäker – 20 – 32 Ft
 Kárpitos és bőrszekrényesek – Tapezierer und Lederschrankmeister – 26 – 80 Ft + 20
 legény – 16,40 Ft
 Kárpitos – Tapezierer (izr.) – 1 – 1,30 Ft
 Kártyafestők – Kartenmaler(macher) – 9 – 40 Ft + 6 legény – 5 Ft
 Kefekötők – Bürstenbinder – 16 – 20 Ft + 2 legény – 1,40 Ft
 Kékfestő – Blaufärben – 2 – 17 Ft
 Kéktőtősinálók – Waschblaumacher (izr.) – 1 – 0,50 Ft
 Kéményítőtősinálók – Stärkemacher (izr.) – 6 – 24 Ft
 Kétsinálók – Messerschmied (izr.) – 7 – 14 Ft
 Kesztyűmester – Handschuchmeister – 17 – 26 Ft + 8 legény – 2,30 Ft
 Kézművesek – Handworker (izr.) – 6 – 6 Ft
 Kolbásztősinálók – Wurstwaremacher (izr.) – 14 – 14,40 Ft
 Kordoványos (magyar) – Ungarische cordovaner – 15 – 30 Ft
 Kordoványos (német) – Deutsche cordovaner – 2 – 4 Ft
 Kosárkötők – Korbmacher – 7 – 14 Ft
 Kovácsok – Schmiedmeister (izr.) – 23 – 115 Ft + 3 legény – 2,30 Ft
 Kőfaragók és kőművesek – Steinmetz und Maurern (izr.) – 16 – 200 Ft + 510 legény –
 425 Ft
 Kőfaragólegények – Steinmetzgesellen (izr.) – 13 – 10,50 Ft
 Kőmetsző – Steinzeichner (izr.) – 1 – 1 Ft
 Könyomtató – Steindrucker (izr.) – 4 – 12 Ft
 Könyvkötőmesterek – Buchbindermeister – 18 – 30 Ft + 2 legény – 1,40 Ft
 Könyvnyomtatók – Buchdrucker – 3 – 40 Ft + 30 legény – 16,40 Ft
 Kőszőrűsök – Schleifer (izr.) – 6 – 12 Ft
 Kötélgyártó – Seilermeister (izr.) – 12 – 24 Ft
 Kővezők és cserepezők – Pflasterer und Ziegeldecker – 10 – 20 Ft + 22 legény – 18,20 Ft

Krepénytsináló (német gombkötő) – Krepinmacher – 3 – 4 Ft
 Lakatosok – Schlossermeister (izr.) – 68 – 220 Ft + 80 legény – 66,40 Ft
 Lámpabélikészítő – Lampendochtmacher (izr.) – 1 – 0,50 Ft
 Lepénytsináló – Fladenmacher – 3 – 7 Ft
 Mázsatsináló – Waagemeister (izr.) – 2 – 2 Ft
 Mechanikusok – Maschinisten und Mechaniker (izr.) – 12 – 26 Ft
 Mértékkészítő – (Caliber) Zöllmassmeister (izr.) – 1 – 1 Ft
 Mesterséges virágszináló – Kunstblumenmacher – 17 – 25 Ft
 Mészáros mesterek – Fleischhauermeister – 54 – 540 Ft + 1 legény – 0,50 Ft
 Mézeskalácsosmester – Lebzeltermeister (izr.) – 7 – 11 Ft
 Molnár mester – Müllermeister (izr.) – 32 – 112 Ft + 18 molnárlegény – 12,30 Ft
 Muzsikaszertsinálók – Musikinstrumentenmacher (izr.) – 20 – 40 Ft + 4 legény – 3,20 Ft
 Optikusok – Optiker (izr.) – 5 – 10 Ft
 Óráskok – Uhrmachermeister (izr.) – 20 – 40 Ft + 8 legény – 6,40 Ft
 Óratsináló – Uhrmacher (izr.) – 3 – 9 Ft
 Óratoktsináló – Uhrgehäsemacher (izr.) – 1 – 3 Ft
 Ostortsináló – Peitschernmacher – 4 – 4 Ft
 Ostorgyáros – Peitschenmacher – 1 – 3 Ft
 Pakfongombkészítő – Pakfongmacher – 1 – 20 Ft
 Pálinkaégető – Brantweinbrenner (izr.) – 13 – 65 Ft
 (Paning)(?) portékátár – (Paning)(?)warenniederlage – 1 – 5,20 Ft
 Pántlikafestő – Banfärber – 1 – 1,30 Ft
 Pántlikaszövők – Flor und Leinenbandweber – 13 – 10,50 Ft
 Papirosnyomtatók – Papierdrucker – 2 – 2 Ft
 Pép papiroszinálók – Papierstoffmacher – 2 – 2 Ft
 Paplanos – Deckenmacher – 5 – 13 Ft + 2 legény – 1,40 Ft
 Paszomántverők – Pasamentierer – 5 – 8 Ft
 Patkótsinálók – Hufmacher – 5 – 5 Ft + 3 legény – 2,30 Ft
 Pipafaragók – Pfeiffenschneider (izr.) – 4 – 6 Ft
 Piperekészítők – Putzwaremacher (izr.) – 35 – 100 Ft
 Posztónyírók – Tuchscherer – 9 – 30 Ft
 Puskaágytsináló – Büchschenshifter – 1 – 0,50 Ft
 Ráczpékek – Raisebäcker – 5 – 16,40 Ft
 Ráspolytsinálók – Felhauer – 3 – 3 Ft
 Rézgomböntők – Gürtler – 4 – 6 Ft + 4 legény – 3,20 Ft
 Rézmetszők – Kupferstecher – 4 – 4 Ft
 Rézmetszők – Kupferstecher (Graveur) (izr.) – 2 – 4 Ft
 Rézművesek – Kupferschmied – 9 – 66,40 Ft + 2 legény – 1,40 Ft
 Réznyomtatók – Kupferdrucker – 5 – 5 Ft
 Sajt- és szalámikészítők – Käse und Salamimacher – 26 – 52 Ft
 Sámfametszők – Leistenstecher (izr.) – 7 – 7 Ft
 Sapkatsináló – Mützenmacher – 9 – 13,30 Ft
 Sárgarézőntő – Gelbgiesser – 9 – 20 Ft + 1 legény – 0,50 Ft

Selyemfestő – Seidenfärber – 5 – 40 Ft
 Serfőzőjogbérlő – Bierarendat – 4 – 93,50 Ft
 Serfőzők – Bierbrauer – 3 – 120 Ft
 Süvegesek (magyar kalaposmester) – Ungarischehutmachermeister – 2 – 4 Ft
 Szabó⁴⁷ – Schneider (izr.) – 21 – 52,30 Ft + 31 legény – 25,10 Ft
 Szabók (magyar) – Ungarische Schneidermeister (izr.) – 25 – 37,30 Ft
 Szabók (német) – Deutscheschneidermeister (izr.) – 280 – 560 Ft + 380 legény –
 316,40 Ft
 Szalmakalapgyár – Strohhutfabrik (izr.) – 1 – 7 Ft
 Szappanosok – Seifensieder (izr.) – 25 – 60 Ft + 2 legény – 1,40 Ft
 Szegetsinálók – Stiftmacher (izr.) – 7 – 10,30 Ft + 1 legény – 0,50 Ft
 Szekérkenőcsgyár – Wagenschmierefabrik (izr.) – 1 – 1,30 Ft
 Székfonók – Stuhlflechter (izr.) – 5 – 4,10 Ft
 Szelenczekészítők – Dosemacher – 2 – 4 Ft
 Szerkovácsok – Zeigschmied (izr.) 10 – 20 Ft
 Szerszámtsináló – Werkzeugmacher (izr.) – 2 – 2 Ft
 Szeszfűzők – Brenner – 4 – 10 Ft
 Szeszfűzők – Brenner (izr.) – 2 – 8 Ft
 Színezőmesterek – Farbendruckmeister – 13 – 26 Ft + 17 legény – 14,10 Ft
 Szitások – Siebmachermeister (izr.) – 4 – 20 Ft
 Szítaszövő – Siebbödenmacher (izr.) – 1 – 1 Ft
 Szíjgyártó (magyar) – Ungarische Riemer (izr.) – 4 – 6 Ft
 Szíjgyártó (német) – Deutsche Riemer (izr.) – 11 – 20 Ft
 Szövőmester vagy takács – Webermeister (izr.) – 6 – 9 Ft
 Szűrszabó – Keperneckmeister – 2 – 2 Ft
 Szüts és süvegtsináló – Kürschner und Hutmacher (izr.) – 2 – 3 Ft
 Szütsmesterek – Kürschnermeister – 30 – 90 Ft + 37 legény – 31 Ft
 Téglamester – Ziegelmeister (izr.) – 8 – 8 Ft
 Tésztatsináló – Teigmacher (izr.) – 2 – 4 Ft
 Tímár – Gerber (izr.) – 1 – 4 Ft
 Tímár (magyar) mester – Ung. Gerbermeister (izr.) – 12 – 26 Ft
 Tímár (német) – Deutsche Gerbermeister (izr.) – 12 – 96 Ft
 Tollkészítő – Federmacher – 4 – 0 Ft
 Tükörsináló – Spiegelmacher (izr.) – 1 – 8 Ft
 Tűtsinálók – Nadelmacher – (izr.) – 8 – 16 Ft
 Üvegesmester – Glasermeister – 16 – 70 Ft + 6 legény – 5 Ft
 Üveges – Glaser (izr.) – 3 – 12 Ft
 Üvegmetező – Glasschneider (izr.) – 1 – 1 Ft
 Varga – Schuchflechter – 1 – 2 Ft
 Vésnök – Graveur – 7 – 14 Ft.

A felsorolt 168 foglalkozási ágban 2100 mester és 2400 mesterlegény volt hivatva ki-
 elégíteni a város lakosságának igényeit, szükségleteit. Joggal állapítják meg a korabeli for-

rások, hogy Pest kézműves város volt ekkor. A felsorolt mesterségek többsége népi jellegű volt, ma már csak kuriózumként találhatunk belőlük: mert az ipar és termelés szerkezet az elmúlt évszázadban teljesen átalakult. Mint említettük – a fejlődési korszak végén, 1848 táján – erőteljes fejlődésnek indultak a gyáripari ágazatok, melynek következménye a tömegtermelés, amellyel a céhesipar semmiképpen nem versenyezhetett.

Szolgáltató ipar

Árpaőrölő – Gerstangranner – 4 – 12 Ft
Bérinasok – Lohndiner – 6 – 6 Ft
Függő vilár(?) tisztító (Lámpatisztító?) – Lampenputzer (izr.) – 1 – 1 Ft
Gyújtófátskacsinálók – Züdholzermacher (izr.) – 4 – 4 Ft
Hajfodrázók – Frisiereisen – 13 – 26 Ft
Hajfonók – Haarspinnen – 3 – 3 Ft
Házalók – Handlé (Hausierer) – 2 – 2 Ft
Kávésók – Kaffeschenker – 32 – 192 Ft
Kávégjogbérletek – Kaffetier arendatoren – 20 – 120 Ft
Komornyik – Kammerdiner – 4 – 3,20 Ft
Kortmáros és Traktér – Gastwirt und Traktieren (izr.) – 8 – 3200 Ft
Levélhordók – Briefträger – 8 – 8 Ft
Magazinernők – Magazinerns – 4 – 4 Ft
Pénzbeszedő a városi jövedelembérlőnél – Geldeinnehmer – 3 – 2,30 Ft
Petsenyésütők – Bratenkoch – 2 – 2 Ft
Pétsétfolttisztító – Fleckenreiniger – 8 – 8 Ft
Sebész – Chirurgen – 24 – 52 Ft
Szakács – Koch – 10 – 8,20 Ft
Szaktér(sakter) – Schächter (izr.) – 16 – 32 Ft
Szobapingálók – Zimmermaler (izr.) – 20 – 30 Ft
Szobatisztító – Zimmerarbeit (izr.) – 11 – 9,20 Ft

A felsorolt szolgáltatások igen szerény körre korlátozódtak: 328-an tevékenykedtek e foglalkozáscsoportban. De a tapasztalat azt bizonyítja, hogy az itt adófizetőként fel nem sorolt alkalmi munkások, különböző – nyilvántartásba nem vett napszámosságok – tagították a szolgáltatások körét.

Közlekedés – szállítás

Bérkotsisok⁴⁹ – Fiaker, Lohnkutscher (izr.) – 80 – 120 Ft
Fuvarosok – Fuhrmann – 300 – 300 Ft + 600 ló után – 200 Ft
Fuvarozók – Fuhrmann (izr.) – 8 – 32 Ft
Gőzhajóintézet – Dampfschiffbureau – 1 – 80 Ft

Hajós mesterek – Schiffermeister (izr.) – 7 – 30 Ft
Hajósírnok – Schiffenschreiber – 9 – 9 Ft
Hajóslegények – Schiffermann – 26 – 21,40 Ft
Halászmesterek – Fischermeister – 26 – 40 Ft + 16 legény – 13,20 Ft.

A szállítás–közlekedés viszonylatában a kor adottsága szerint csupán a bérkocsisok, a nagyszámú fuvaros és a kis kapacitású helyi hajózás jött számításba. A közlekedéshez természetesen hozzá kell számítani az itt fel nem tüntetett nagyszámú magánfogatot, mellyel a felsőbb társadalmi rétegeken kívül minden tehetős polgár, kereskedő rendelkezett. A vasútközlekedés és a tömeges személyszállítás csak évekkel később indult meg.

Mezőgazdaság

Városi bérlők (járulék nélkül) – Meier – 15 – 436 Ft
Csizsárok (itt: lókupecsek) – Rosstäuscher (izr.) – 3 – 10 Ft
Kapások⁵⁰ – Häcker – 56 – 56 Ft
Kertészmeister – Gärtner meister – 34 – 55 Ft + 47 legény – 39,10 Ft
Majorosok⁵¹ – Meier (izr.) – 220 – 220 Ft + 750 tehény – Kühe 250 FT
Pintzemesterek – Kellermeister – 7 – 7 Ft
Napszámosok – Tagelöhner – 759 – 257 Ft
Napszámos – Tagelöhner (izr.) – 9 – 7,30 Ft

Pesten a városi és magánkézben levő majorságokban nem valami korszerű módszerekkel folyt a mezőgazdasági termelés. Inkább csak házi szükségletre termeltek az adott kertek között. A kerületek akkori határain túl vizenyős rétek, mezők húzódtak, kisebb-nagyobb ligetes részekkel váltakozva. Az egykori termőterületek később lakóterületté alakultak át. Ezekben a pesti kerületekben ebben az időben nagy népi látványosságot jelentettek a kerület névadójának napján tartott búcsúk, amelyekről számos leírás maradt fenn.⁵²

„Művészettel” foglalkozók

Botosművészek(?) – Filzstiefel – 17 – 25 Ft
Hangászok – Musikant (izr.) – 37 – 30,50 Ft
Képfaragók – Bildhauer – 9 – 14 Ft
Képirók – Maler, Malkunst (lehetek szobafestők vagy mázolóok is) (izr.) – 30 – 250 Ft
Tűzművészek (?) – Feuerfresser – 2 – 2 Ft

Egyéb

Tudósítóintézet – Korrespondentbureau – 1 – 20 Ft

Nem mezőgazdasági jellegű napszámosok (Tagelöhner)

Számuk 1200 fő, adójuk 720 Ft.

E napszámosok között az adólajstrom szerint az alábbiakat különböztették meg: marquerok — felíró, pincér; ruhatisztítók — Putzanstalt; kotsisok — Kutscher; czédula-hordozók — Zettelträger; pinczerek — Kellner; szalmavágók — Strohmesser; színházi inasok — Theaterdiener; házmesterek — Hausmeister; s a latczikonyhák körül sürgölődőket — Garkücheknecht.

Mindez a sokféle életlehetőséget kereső szegényember szolgálta a nagyvárossá cseperedő Pest alkalmi szükségleteit.

* * *

Az adólajstromban felsorolt és bemutatott kézművesek, kereskedők s a mezőgazdaságban tevékenykedők összlétszáma, mintegy 10 000-re tehető, családtagjaikkal és eltarottáikkal együtt az összlakosság több mint felét tették ki. Nagy termelési volumenük nem volt ugyan, de tagoltságukkal jól szolgálták a születő nagyváros igényeit, amelyben a tárgyalt évben olyan intézmények jöttek létre, beleértve a bontakozó gyáripárt is, hogy a fejlődési folyamat végén, 1848-ban Pest 109 881 lakosával az ország városai között az első helyet foglalta el. A kereskedők száma 2000, közöttük 189 nagykereskedő. A gyárak között volt 6 selyemgyár, 8 gyapjú-, gyapot-, félselyemgyár, 2 posztógyár, 1 hengermalom, 1 vasöntőde, 6 gépgyár, 1 kocsigyár, 1 cukorfinomító és számos olaj, szesz, ecet és egyéb gyár.

A kiadott könyvek 90%-a Pesten jelent meg, s a városnak egyeteme, József Ipartanodája, 2 gimnáziuma, tanítóképzője, 15 elemi iskolája és 9 kiseddévója volt.

A fejlődést a dekonjunktúrák mellett, a nagyobb elemi csapások — az 1838-as árvíz — sem tudta megakadályozni. Az 1848-as forradalom idején Buda és Pest már valóban az ország méltó fővárosa lett, s ebben nagy részt vállaltak magukra az adólajstromban megőrződött kereskedők, kézművesek, napszámosok: tehát a dolgozó, munkálkodó népesség.

Rövidítések

<i>Balla</i> 1935	<i>Balla A.</i> : Budapest szerepe Magyarország történetében. Budapest, 1935.
Budapest Lexikon	Budapest Lexikon. Budapest, 1973.
<i>Fényes</i> 1842	<i>Fényes E.</i> : Magyarország Statistikája. Pest, 1842. I.k.
Források 1971	Források Budapest múltjából. I. 1686—1873. Szerk.: Bácskai V. Budapest, 1971.
Gemälde 1837	Gemälde von Pest und Ofen mit ihnen Umgebungen. Pesth, 1837.

<i>Horváth</i> 1840	<i>Horváth M.</i> : Az ipar és kereskedelem története Magyarországon. Budán, 1840.
<i>Hunfalvy</i> 1859	<i>Hunfalvy J.</i> : Budapest és környéke. Pest, 1859.
<i>Nagy</i> 1983	<i>Nagy D.</i> : Munkásviselési adatok 19. századi körözőlevelekben. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum évkönyve 1981/82. Budapest, 1983. 207–249. (A feldolgozás szintén a FSZEK Budapest Gyűjteményében levő anyagok alapján készült.)
<i>Palugyay</i> 1852	<i>Palugyay I.</i> : Buda-Pest kir. városok leírása. Pest, 1852.
<i>Patachich</i> 1831	<i>Patachich J.</i> : Sz. K. Pest városának leírása. Pesten, 1831.
TBM	Tanulmányok Budapest Múltjából
<i>Tonelli</i> 1942	<i>Tonelli S.</i> : Pest 100 év előtt. Az Országos Iparegyesület alapításának esztendeje. Budapest, 1942.
<i>Tonelli</i> 1944	<i>Tonelli S.</i> : Nagypáink Pest-Budája. Budapest, 1944.

Jegyzetek

- (Pesti adólajstrom) 1. „Belső város”; 2. „Leopold-város”; 3. Theresiaváros”; 4. „József város”; 5. „Ferenzt-város”. (Függelék): „Adói felosztása a Foglalatosságoknak. 1841/42. „Pest, 1841–1842. Magyarul – németül. Bq. 0910 (208). Sorszám, adózó neve, lakása – utca – házsám, adókirovás. A Függelék két részből áll: egy német és egy magyar–német részből, tartalmilag egyező példányban. Eredeti irat, kerületenként hivatalos aláírásokkal, záradékkal, pecsétekkel. 362 p. (a 2–3, 45–46, 76–82, 162–172, 174–175, 220–232, 337–344. lap üres). Mérete: 42×26 cm. Későbbi félbőrökötés. (Újrakötve.) Poss.: Weiler Stefánia, FSZEK 1911. *J. Hajdú H.*: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár válogatott kéziratainak leíró katalógusa. 1964. I. 82. (Zöldes színű, bordás, merített papíron, víznyomásos felirattal, címerrel.)
- Kőrösy J.*: Az 1870-dik évbéli Pest Népszámlálás Eredményei. 1–8. k. Pest, 1870.
- Magyarország története. Szerk. Molnár E. Budapest, 1964. I. 428–9., 438–9.
- Trattner jelentése 1838-ból, in: Források 1971. 61–62, 63–65. – A pusztulás mértéke így összegezhető:

	összedőlt házak	erősen rongálódott házak
Belváros	70–10,1%	109–24,3%
Lipótváros	71–18%	67–17%
Terézváros	881–58,7%	404–23,3 %
Józsefváros	891–71%	115– 9,2%
Ferencváros	438–82,8%	72–13,6%
Összesítve	2351 ház	827 ház

- Patachich* 1831. 19; *Gemälde . . .* 1837. 31; *Patachich* 1839. 37–39; *Fényes* 1842. I. 93.; *Vaterländische Pilger Kalender*, Kassa, 1841. 189.; *A Székesfőváros múltja és jelene*. Budapest, 1934. 95.

6. *Tonelli* 1944. 15. Mindmáig számottevő szép kiállítású könyvében, az 1840-es népszámlálásra hivatkozva, szerinte Pestnek 66 981 lakosa volt, az erősen feudális Debrecennek 50 000, Szegednek 33 038, amellyel erősen lemaradtak Pest mögött; Pozsonynak ebben az időben 30 364, a szintén városias Győrnek 15 539 lakosa volt. Sopron és Kassa lakosságának száma alig haladta meg a 10 000-t.
7. *Hunfalvy* 1859. 68. E munkájában a szerző arról számol be, hogy a város az árvíz után rövid időre teljesen felépült, még szebben, mint azelőtt volt: „... már 1840-ben főutzáin alig lehet a pusztulásnak nyomára akadni.” Lélekszám tekintetében ő is az 1840-es népszámlálás adataival egyezőt közöl. Elmondja még, hogy 1840-re felépült a Nemzeti Színház, s 1837-re lerakták a Nemzeti Múzeum alapkövét.
8. *Fényes* 1842. I. 114–115. Így summázza a kereskedőkkel és kézművesekkel kapcsolatos ismereteit: „Némely városokban a vármegyékben lakó kereskedők és kézművesek számáról hivatalos és igen jó adataim vannak ugyan, de az öszveg az egész országra hiányzik, s csak hozzávetőleges (...) ide tartoznak a különböző nemzetiségű házalók is, akik bebarangolják az országot. A királyi városok közül Pestnek van a legtöbb kézművese ...”
9. *Horváth* 1840. 337. Munkájában ezt írja: „A honi műipar hatalmas emelkedésének képe az óriás léptekkel haladó Pest, melyet évenként növekvő lélekszáma, szaporodó gyárai és kézművesei Európa jelesebbjeivel vetélkedő palotái rövid idő alatt, mintegy új alakba bővölének. Jelenleg (1840) 1970 kézművesen kívül nevezetes Valero szelyemgyára; Licht Károlytól, több társak segédelmével felállított, évenként kb. 12 000 q-t készítő nagy cukorgyára, mellyel legújabbban stearingyertya és szappangyár is kapcsolatba hozatott. Továbbá gőzerejű téglagyár, mely milliókat készített, s éppen most részvényezik gr. Széchenyi gondja alatt készülő angol–amerikai mintájú lisztgyár (Hengermalom). A kisebbek közül 3 chemikai, 3 bőr, 3 olaj, 2 likőr stb. gyárak.”
10. Budapest Enciklopédia. Budapest, 1970. 375–376. Megtalálhattuk e vásárokon Európa vezető kereskedelmi országainak képviselőit, akik gyárműveiket kínálták eladásra, maguk pedig a különböző magyar nyersanyagokat, félkész és készárúkat vásároltak cserébe. A pesti, nevezetes vásárok — melyek egy egész héten át (Palugyay szerint két hétig is) tartottak — időpontjai: József napi (március 19.), Medárd napi (június 8.), János napi (augusztus 29.), és a Lipót napi (november 15.). — Fényes Elek szerint, aki a városi vámok alapján végezte számításait, egy jól sikerült vásárra 14 000 kocsi és szekér is felvonult, s vagy 300 uszály a Dunán. Mindezek gabonával, borral, bõrrel, edénnyel, faeszközökkel, gyümölcscsel megrakva. Híres volt Pesten még a gabonavásár, marha-, ló-, juh-, gyapjúvásár, mely a leghíresebb külföldi gyapjúvásárokkal vetekszik. *Fényes* 1842. I. 292–3.; Ekkortájt keletkezett az a szólás-mondás, hogy Pestnek akkor van sok pénze, ha a János-napi vásár jól sikerült. A *hetivásárok* Pesten kedden és pénteken voltak. A *baromfivásárt* szerdán tartották az Üllői úti vámházon túl. — Néhány adat a vásárok forgalmáról, 1840-ben: 115 000 q gyapjút adtak el hat millió Ft értékben, ezenkívül gabonaneműeket, dohányt, nyersbőröket, zsiradékot, repceolajat, kendert és hizott állatokat; 30 000 akó bort, 40–50 000 akó sört. A pesti pékek egy évben 200 000 q lisztet dolgoztak fel. Egy-egy vásár forgalma 10–12 millió Ft volt. *Balla* 1935. 80–81. — Hol volt a színhelye ezeknek a híres vásá-

roknak? (Ezek nélkülözhetetlen várostörténeti, topográfiai adatok.) A Szénapiacon (ma: Deák Ferenc tér); az Országúton (ma: Múzeum körút); a Kerepesi úton (ma: Rákóczi út) egészen az állatvásárig (ma: Köztársaság tér) ruházati cikkek sokasága található. Pl. 1851-ben 517 csizmadia 20 000 pár csizmát hozott eladásra. A vásár másik része a Dunapartot foglalta el: asztali edények, üvegáruk, házi és konyhafelszerelések stb. Feljebb a parton az Újvásár (ma: Engels) tér akkoriban Európa egyik legnagyobb tere volt, ahol 800 vásári bódé is állott: élelmiszer, sütemény, zöldségfélék, gyümölcsök stb. zsákszámra fűszerek, köztük az őrölt paprika, amely abban az időben kezdett elterjedni. Nem messze a Dunaparton a *baromfivásár* állt, s mindenféle bódé, főleg számtalan lacikonyha. A belvárosi plébániatemplom mögött a molnárszennyok, a másik oldalon a húsfüstölők sorakoztak. A Rózsa téren fésűsök és piperekereskedők, a Sebestyén téren pedig a könyvkereskedők és könyvkötők árusítottak. A Kecskeméti utca gyékényein zsidó rőfösök árultak, s az egész Országút csaknem végig *gabonapiac* volt. S hol van még a *halpiac*, amelyik messzire büzlött, a százféle bódé, a spekuláció és leleményesség keverékéből összeállítva, s a különböző szélhámosok és mozgárusok. Hatalmas volt az idegenforgalom, s jelentős a külkereskedelem. Egész uszályok keltek el gabonával, borral, s a lovakat, marhákat százával, ezrével vásárolták a külföldi kereskedők. A kép kisebb mértékben hasonló volt a heti vásárokon is.

11. Andersen leírása a fővárosról 1842-ből. In: Források 1971. I. 66–67.
12. Források 1971. I. 153–154.
13. Tonelli 1942. 17–19.
14. Palugyai 1852. 333.
15. Palugyai 1852. 334.
16. Palugyai 1852. 334.
17. Palugyai 1852. 334.
18. Palugyai 1852. 334.
19. Az alkuszok viszonylag magas száma szót bizonyítja, hogy a kereskedelmi szervezet mégsem volt olyan kiépített, ezért volt szükség a közvetítőkre, akiknek bizonyára megvoltak a maguk kliensei, akiknek a kereskedők áruit felajánlották és piackutatással is foglalkoztak.
20. A baromfihús ekkor is igen kedvelt volt, főként a polgárság körében. A baromfiárusok bizonyára a város minden részén megtalálhatók voltak: Pest utcáinak számával egybevetve, minden ötödik utcában volt egy.
21. A bothasználát divatja egészen a felszabadulásig megtalálható Pesten (1945). Száz évvel ezelőtt pedig, mintegy védelmül szolgált, — tekintettel a gyengén vagy sehogy kivilágított utcákra, a bizonytalan közbiztonságra a külvárosokban, a kóbor kutyák és garázdák ellen.
22. A déligyümölcsök mindig kedveltek voltak városi viszonylatban: akkoriban a kávé még nem volt túlságosan elterjedve, inkább teát ittak. Ennek ízesítésére szolgált a citrom, melynek eladásával szépszámú kereskedő foglalkozott.
23. A darakása a tárgyalt időszakban népételnek számított, innen az eladásával foglalkozók viszonylag nagy száma.

24. A dohányzás igen elterjedt szenvedély volt, ha más formában is, mint ma. A cigarettát nem ismerték általánosan. Ezt csak 1868-ban kezdték gyártani, akkor is csak egy gyárban: a fiumei dohánygyárban. Tehát ekkor szivart, pipadohányt, burnótot használtak az emberek, de ez utóbbit a hölgyek sem vetették meg. Az Állami Dohányegyedáruságot csak 1851-ben vezették be országosan.
25. Ekkoriban nem a vas, vagy zománcozott edények voltak használatban, hanem kő- és agyagedények, melyeket az említett vásárokon fazkasok árúsítottak, kik messze földről is felkeresték a híres pesti vásárokat ponyvával fedett szekerekön, amelyen az áru szalma közé volt csomagolva.
26. Az építőfakereskedők nagy számát indokolja az árvíz utáni helyzetben Pest nagyvonalú újjáépítése. Mindez vonatkozik az összes épületanyagot árusító kereskedőre és építőiparosra, akik személy szerint érdekelve voltak a nagyarányú építkezésekben.
27. A fehér ruhák az alsó ruházatot, vagyis a fehérneműt kell érteni. Európa minden tájáról érkeztek a fehér ruhához szükséges anyagok, amelyek változatos alkalmazása igen elterjedt volt: pl. rumburgi vászon, batiszt stb. — Erről részletesen: *Nagy* 1983. 207–249.
28. Úgy tűnik, hogy a pestieknek ez a ma is ismert szokása, hogy sűrűn váltogatják holmijukat, berendezési tárgyaikat, ebből a hagyományból táplálkozik, s minden bizonynyal a nagyszámú házaló (ószeres) is megtalálta számítását a reformkori Pesten. De mit kell tudni ezekről? A házaló, az ószeres (hándlé) a régi ruhaneműek és háztartási felszerelési tárgyak mellett hulladékokat, tollat, szőrmét, bőrt, csontot stb. is felvásároló és azokat az ócskapiacra, vagy az ipar számára eladó házaló kereskedő. Jellegzetes „ószeres, ócska ruhát, cipőt, rongyot, mindent veszek!” kiáltással járták a főváros utcáit, házait. — A Pestkörnyéken még az 1930-as években is élt a hagyomány, szekéren, csengőt rázva, a fenti szöveget énekelve jártak. — Ma már eltűnően vannak, szerepüket részben a Bizományi Áruház Vállalat, részben pedig a MÉH vette át.
29. Számukból kitetszik, hogy a pesti emberek kedvelt főelege a hús volt: minden 3–4. utcában találhattak húsárulót.
30. A kalapkereskedők nagy száma érthető, miután ekkor mindenki kalapot (vagy más egyéb fejfedőt) hordott. Főként a polgári népesség, még az asszonyok is, ellentétben a mai kalap nélküli férfidivattal. Az alsóbb néprétegek férfiai sapkát, süveget, aszszonyai kendőt viseltek.
31. A kenderárak használata és alkalmazása jóval általánosabb volt, mint manapság, ez érthető, hiszen még a városokban sem volt más közlekedési alkalmaság, mint a lóvontatta jármű, szállításra pedig a fuvaroskocsik: ezeknek a szerszámai a borszerszámok mellett kenderből készültek.
32. Hazánkban mind a falusi, mind városi viszonylatban hagyományos volt a bicskák, kések használata. Ezeket használták étkezéshez, munkájukhoz, s ha felöntöttek a garatra, akkor nézeteltéréseik rendezéséhez is.
33. A piaci kofák (Fratschlerin) — a piacok, csarnok és a régi dunaparti vásárok gyümölcs-, zöldség-, csirke- és haláursai voltak. Nevezetesen voltak a pesti Városház (ma:

- Március 15-e tér) puttonyos (kranzlis) kofái. Az itt árusító körösi, palotai, kecskeméti kofák élelmességben – a közhit szerint – még a párizsiakat is felülmúlták.
34. A különlegesen szép kivitelű és tartós csizmák, cipők kordoványbőrből készültek, s ez időben – mint már utaltunk a külvárosokból állandóan betörő por és nagy sár – szinte mindenkinek volt csizmája.
 35. Aligha kell utalni arra, hogy Pest a 40-es évek elején már nem csupán kereskedelmi és ipari gócpontja volt az országnak, hanem szellemi központja is. A pesti könyvárusok majdnem mind a német polgárcsaládokból kerültek ki, s főként német nyelvű könyveket árusítottak. Ezt az is indokolta, hogy a város lakosságának 4/5-e német, 1/5-e volt magyar anyanyelvű.
 36. A pacal népétel volt már akkor is, a belsőségek ételként való élvezete mindmáig megvan a városi nép életében.
 37. A korabeli patikákban is megtalálhattuk a különféle gyógyfüveket, gyógyteákat. A korabeli orvoslás hagyományos módja volt a gyógyfüvekkel való gyógyítás. A számok tanúsága szerint minden második utcában patikára találhattak az arra szorulóknak.
 38. A népi orvoslás e kedvelt módját abban az időben faluban-városban megtaláljuk. Kedvelt volt a sűrű vérű cívisek pióccával való megszívatása, s hogy állandó kereseti lehetőséget kínált, bizonyítja, hogy bejegyeztették magukat a piócaárusok és tevékenységük után adót fizettek.
 39. A pipa ekkor szinte nélkülözhetetlen kelléke volt minden társadalmi rétegnek; s ha a felsőbb rétegek a barnára szívott tajtékpipát, – amelyből nem csupán egy darab volt a birtokukban – kedvelték, az egyszerű népfiai is szívogatták munka közben, pihenőidejükben s az ünnepeken kis agyagpipájukat a meggyfaszáron által.
 40. Nagy számukból kitetszik, hogy a korabeli pestiek szerettek öltözködni, anyagok közt válogatni, ruhákat varratni. Más forrásokból ismerjük, hogy a korabeli viselet hallatlanul gazdag és változatos volt.
 41. A korabeli rákászok még nagy lehetőséget találtak a várost körülvevő mocsaras, ingoványos vizekben, patakokban.
 42. Ezek a kis vegyeskereskedők és boltjaik, ahol minden kapható volt a lisztől a petróleumig, évszázadokon át nélkülözhetetlen színfoltjai voltak a falvaknak-városoknak. A számok tanúsága szerint Pesten minden utcára jutott 1–2 vegyesbolt.
 43. Korábban már utaltam az árvíz utáni nagy építkezésekre, amelynek hírére mindenholnan számos építőiparos, mesterlegény igyekezett Pest városába.
 44. Az újonnan épült nagyobb házakat és intézményeket, középületeket vörösrézttel fedték be.
 45. Az olasz vándorárusok többek között gipszszobrokat (figuretti) árultak és gesztenyét.
 46. Éppen ezekben az években (1841. IX. 21.) tett jelentést a pesti tanács a Helytartótanácsnak a kalaposlegények szervezkedéséről, amelyet mind a céhmesterek, mind a pesti tanács veszélyesnek ítélt; úgy, hogy a pesti városkapitány összehívatta és megintette a pesti kalaposlegényeket, különböző súlyos büntetésekkel fenyegetve őket. (Források 1971. 120–21.). – De tudomásunk van a szabólegények lázadásáról is, amely a felemelt betegápolási díjak miatt tört ki: tüntetést szerveztek és betörték a városháza ablakait (1842).

47. A szabókra vonatkozó adatokból kiderül, hogy a város lakosságának túlnyomó többsége a *német módít* (divatot) követi. Eddig egyetlen felsorolt mesterségben sem adódtak ilyen magas mester- és legény-létszámok. Ez azt jelenti, hogy német szabókból minden pesti utcában kettőt is találhattak.
48. A lacikonyha: sátorban vagy szabad ég alatt működő kifőzőhely. Az elnevezés még a 15–16. századból ered, mivel II. Ulászló (Dobzse) ételeinek jórészt az utcai sátoros kocsmákból hozatta. A királynak készült sültet a nép lacipecsenyének nevezte. A lacikonyha a pesti vásárokon népszerű étkezőhely volt. Az új Vásártér (Engels tér), a pesti Dunapart és a Széna (Kálvin) tér környékén 26 is működött. Ezeket a lángos, kolbász-, hús- és halsütőket ma is megtaláljuk piacokon, vásárokon, kirándulóhelyeken.
49. „Pesten és Budán is vagynak már Fiákkeresek, akik pénzért kotsinn hordanak ide s tova akárkit: de koránt sintsenek annyian, mint Bétsben. Pest s Budai Fiákkerek, ha arra a számra nevedkedhetnének, mint a Bétsiek . . . a Teherhordók meg nem élhetnének”, olvashatjuk a Bécsi Magyar Hírmondó 1796-os számában. — Korábban is voltak már bérkocsik és bérkocsisok, de az igazi konflis és fiáker lényegében a pesti és budai polgári élettel együtt növekedett olyan tekintéllyé, hogy 1827-ben szükség-szerű volt Ferenc császár pátense, amely a bérkocsisok működését, mint ipart engedélyezte és elismerte. A szabadalomlevél 56 cikkelyből állott és pontosan előírta, hogy kik kaphatnak engedélyt az ipar folytatására, kitért a jogokra és kötelességekre. Fő állomásaik voltak: a Színház tér a Haas palota előtt, a Zsidópiac, vagy Szénpiac (Deák tér). A legelegánsabb fiáker a Kristóf téren álltak. Volt még állomás a Rózsa téren és szétszórtan különösen a városkapuk környékén. A régi pesti polgárok mind tudták, hogy 1–600-ig a fiákereket, s 600-tól felfelé a konflisokat számozták. Minél kisebb számú kocsit hajtott valaki, annál büszkébb volt. A legalacsonyabb számú kocsik tulajdonosai voltak a fiákeres arisztokraták.
50. A szőlők majdnem teljes egészében Budán voltak, Pest határában alig termett szőlő, kivéve Cinkotát és Rákocscsabát. A Pesten bejegyzett kapások is leginkább Budára mentek át dolgozni. A 19. század elején már gyakorivá válik, hogy nem a szőlőben, hanem a nagyobb vendéglőkben tartják a szüreti mulatságokat. Juhhúsos kását, báránytokányt, káposztás bélest és más szüreti ételt kaptak a vendégek. A szőlőhegytől elszakadt szokások hangulata már mesterkél volt, de romlott a bor minősége is. A század közepén a szüreti mulatságok még fölelevenedtek, jobbára a gazdagok jó-módjának fitogtatására, majd a század végén a filoxéra végzett a kötött talajú budai szőlőkkel s a szüreti mulatságokkal egyaránt. A budai szőlők nyomát már csak néhány utcanév őrzi.
51. A *major* a mezőgazdasági üzem gazdasági központja (istállók, színek, magtárak, raktárak, górék, szérűkből állt, de lakóépítmények is voltak ott). — A *majorsági gazdálkodás* a mezőgazdasági termelés fő formája volt Kelet-közép-Európában, a feudalizmus kései korszakában. A majorsági gazdálkodás korlátozta a paraszti árutermelést, nehezítette a jobbágyok helyzetét, s a tökéletes termelésre való áttérés feltételei megteremtésének vontatott, nehéz útját jelentette.

52. A terézvárosi, József- és ferencvárosi búcsúk egykori hangulata még az 1930-as években is megvolt – ezeket magam is átéltem –, részletesen leírtam: Budapest Lexikon, 128.

A rövidítésjegyzékben nem szereplő felhasznált irodalom

- Budapest Enciklopédia. Budapest, 1970.
Dorfinger, J. A. von: Wegweiser für Pesth. Pesth, 1827.
Dvihally A. M.: A budai szőlőművelés története. Budapest, 1932.
Erdélyi J.: Nemzeti iparunk. (Bővítvé és jegyzetekkel kiadja Fényes E. Pest, 1843.)
Futó Gy.: A magyar gyáripar története. Budapest, 1944.
Ganz Pesth und Ofen. Pesth, 1847.
Halász E.: Magyar–német nagyszótár. I–II. Budapest, 1976.
Józsefvárosi Lexikon. Budapest, 1970.
Kőrösy J.: Az 1870 dik évbéli Pesti Népszámlálás Eredményei. 1–8 k. Pest, 1870.
Kubinyi A.: Népmozgalmak Pesten a feudalizmus korában. TBM XIV (1961)
Magyarország története I–II. Szerk.: Molnár E. Budapest, 1964.
Manning foltiges. Der Spiegel 1839/2/604. (Pest házainak száma az árvíz után. Ad. Pestről.)
Nagy L.: Kézművesipari mesterségszótár (magyar–német–latin nyelven). Veszprém, 1973.
Patachich J.: Történeti jegyzetek sz. k. Pest városáról. Pest, 1839.
Pest-Buda térei és utcái. Buda-Pest a magyarok fővárosa. 1845. 112–116.
Schmall L.: Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. I–II. Budapest, 1899.
Schmall L.: Buda-Pest utcái és terei. Budapest, 1906.
A Székesfőváros múltja és jelene. Budapest, 1934.
Vaterlandische Pilger Kalendar. Kassa, 1841.

DEZSŐ NAGY

DIE BESCHÄFTIGUNGSVERTEILUNG EINER IM ENTSTEHEN BEGRIFFENEN GROßSTADT AUFGRUND DES PESTER STEUERREGISTERS VOM JAHRE 1841/42

Der Verfasser fand im Laufe seiner stadtgeschichtlichen Forschungen im Manuskriptarchiv der Budapest-Sammlung der Hauptstädtischen Szabó-Ervin-Bibliothek das Steuerregister der Stadt Pest vom Jahre 1841/42. Das Manuskript ist eine wahrhaftige Fundgrube der stadthistorischen und topographischen Daten. Wahrscheinlich ist es bisher der Aufmerksamkeit der Forscher darum entgangen, weil es nicht in einem Archiv, sondern – als Schenkung einer Privatperson – in einer Bibliothek aufbewahrt wurde.

Infolge des großen Umfanges des bei Bemessung der Hassteuer angefertigten Registers (das den Zunamen, die Straße, den Platz und die Hausnummer des Steuerpflichtigen enthält) können hier nur einige wesentliche Daten und die zeitgenössischen Straßennamen wiedergegeben werden, deren Analyse zu dem überraschenden Schluß führt, daß etwa 90% der Straßenbezeichnungen bis zur Befreiung der Stadt vom Faschismus (1945) erhalten bleiben. Deren überwiegende Mehrheit existiert auch heute noch, was die Traditionstreue der Stadt Pest beweist. Die andere Lehre: Es gab nur eine einzige mit einem Personennamen bezeichnete Straße (Baron-Sándor-Gasse), die nach dem hervorragenden ungarischen Schriftsteller Sándor Bródy benannt — der lange Zeit hier wohnte —, auch heute noch besteht. Von den zeitgenössischen Stadtbeschreibungen mehrerer ausländischer Reisenden zitiert der Verfasser nur einen Abschnitt der Beschreibung des Medardi-Marktes vom großen dänischen Erzähler Andersen.

Im Verzeichnis der den verschiedenen Handwerken, Meistern und Gesellen bemessenen Steuern finden wir mehrere Hundert solche Handwerke, in deutscher und ungarischer Sprache angeführt die heute überhaupt nicht mehr oder nur in Spuren vorhanden sind. Diese Handwerke hatten Volkscharakter, wie z. B. Korduangerber, Knopfmacher, Gerstenmahler usw.

Die Entwicklung der Stadt Pest vermochten neben den Dekonjunkturen auch die größeren Naturkatastrophen — wie das Hochwasser vom Jahre 1838 — nicht zu verhindern. Bis zur Revolution im Jahre 1848 wurden Buda und Pest schon wahrlich zu einer würdigen Hauptstadt des Landes, und daran hatten die im Steuerregister angeführten Kaufleute, Handwerker, Tagelöhner: also das arbeitende, werktätige Volk, einen bedeutenden Anteil.

RAJNA GYÖRGY

BUDAPEST KÖZTÉRI ÉS UDVARI DÍSZKÚTJAI

A víz szerepe

A víznek mind az emberek, mind az állatok és növények életében mindenkor meghatározó jelentősége volt. Ahol a föld kérgén áttör a víz, azt az emberiség évmilliók óta védte a pusztítás és az elszennyeződés ellen és gyakran védszentjeinek védelmébe ajánlotta. A régi mondák a vizek varázserejéről szóltak. A víz hallható hömpölygését, folyását, esését, áramlását saját létével, életével fűzte egybe. Gyakran hozták összefüggésbe a víz életét mondákkal, mesékkel, legendákkal, létét népdalokban, közmondásokban örökítették meg.

A földből feltörő vizet facsatornába vezetve, egyetlen vízszintesen lefektetett fatörzsbe vájt teknőbe vezették. Magát a forrást, illetve a kutat deszkabéléssel, vagy kváderekkel védték a beomlástól és fentről annak tisztántartását fatetővel biztosították. Megkezdték a vízvételi hely kiépítését, kijavítását és díszítését. Az ember elképzelte a nem látható, de a jót és hasznosat alkotó első vízi szellemeket. Az eredetileg ésszerű gondolatok babonává fejlődtek.

Ahogy a kút falun, vagy a városban az ember mindennapi képmezőjébe került, úgy nőtt annak díszítési igénye. A vizet a kutakból, mély aknákból vödörrel húzták fel, annak falát kiépítették és keresztgerendára akasztották fel a vödör láncát.

Stílusalakulások hatása a kutakra

Ahogy a rendelkezésre álló építési anyag, a kialakult technika és az építmény célja meghatározta a stílus kialakítását, úgy az mindenkor visszahatott a kutak építésére is.

A *hellének*, *rómaiak* idejében jelentős szerepet kapott a vízvezeték, a kút, a fürdő-kultúra és a csatornahálózat kiépítése. A vizet öblös medencében fogták fel. A kutakat művészileg díszítették. A kutak fölé gyakran építettek kútházakat, oszlopos csarnok formájában. A víz figurális vízköpőkől tört elő.

A *középkorban* a díszített kút a nemesség és az egyház előjoga volt és az uralkodó-osztály gazdagságát ejképezte.

A *román stílus* (kb. 1000--1250) valamint nyugaton a még azt megelőző karolingi korban a kutak minden oldalról megközelíthetők voltak. Ebben a korban alakult ki a kútkáva, ami egy talpazatra emelt medence volt. A románkor kútja súlyos és merev. A ta-